

ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРАЄЗНАВЧИХ МУЗЕЇВ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ ТА СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ У 20-Х РР. ХХ СТ.

У статті проаналізовано освітньо-виховну діяльність краєзнавчих музеїв Лівобережної та Слобідської України у 20-х рр. ХХ ст., спрямовану на надання знань учням загальноосвітніх навчальних закладів та формування у них системи цінностей. Встановлено, що відповідно до окреслених радянською владою завдань, головним освітнім імперативом для краєзнавчих музеїв було ознайомлення школярів із сучасністю. Залучення учнів до процесу збирання та збереження пам'яток минулого, – суттєвий внесок у їх виховання, прищеплення почуття шанобливого ставлення до історико-культурної спадщини.

Ключові слова: краєзнавчі музеї, загальноосвітня школа, освітньо-виховна діяльність, Лівобережна та Слобідська Україна.

Вирішенню освітньо-виховних завдань школи завжди суттєво сприяли краєзнавчі установи, які знайомили молодь з найважливішими природними та культурними цінностями рідного краю. Особливо слід відзначити значну роль краєзнавчих музеїв, що виконували не лише освітні й виховні функції, а й консолідували кращі учнівські й педагогічні сили для дослідної роботи з вивчення малої батьківщини. Сучасні потреби національно-культурного відродження України значною мірою зумовлюють необхідність осмислення позитивного досвіду, набутого у процесі співпраці між музейними закладами та загальноосвітніми школами.

Діяльність державних музеїв України знайшла відображення в працях М. Бондаря, І. Буланого, А. Василенка, В. Врублевської, Р. Маньковської, Г. Мезенцевої, Г. Скрипника, Л. Славіна, І. Явтушенка та ін. Проте огляд літератури свідчить, що незважаючи на інтенсивний розвиток музеєзнавства, в українській історіографії до цього часу відсутні узагальнені праці про механізми взаємодії музею і школи, принципи масової роботи музейних закладів.

Метою статті є аналіз освітньо-виховної діяльності краєзнавчих музеїв Лівобережної та Слобідської України у 20-х рр. ХХ ст., спрямованої на надання знань учням загальноосвітніх навчальних закладів та формування у них системи цінностей.

Національно-культурне відродження, що охопило Україну у 20-ті рр. ХХ ст., сприяло інтенсивному зростанню музейної мережі. В Україні був створений Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини, який мав займатися, в тому числі, й розбудовою музейної справи. Протягом 1920-х рр. тривав справжній бум музеєтворення. За ініціативою місцевих громад музейні установи створювалися практично в усіх містах Лівобережної та Слобідської України. Наприклад, на Полтавщині в листопаді 1920 р. відбулося урочисте відкриття Центрального пролетарського музею

[14, арк. 3], у квітні цього ж року з ініціативи відомого українського митця та педагога О. Сластіона запрацював Миргородський науковий художньо-промисловий музей [14, арк. 128], у 1922 р. у дні святкування 200-річчя від дня народження Г. Сковороди був відкритий Лохвицький краєзнавчий музей його імені [14, арк. 34].

У створенні музеїв активну роль відігравали освітяни. Вони були не лише ініціаторами їх заснування, а й забезпечували систематичну співпрацю між школою і краєзнавчими музеями. Наприклад, учителі Охтирщини звернулися до президії Райвиконкому з доповідною запискою, у якій потребу у створенні краєзнавчого музею доводили тим, що їх регіон надзвичайно багатий на етнографічні особливості та пам'ятки старовини, але “одночасно з цим у нас самих немає нічого сконцентрованого, куди можна було б повести екскурсію і наочно показати всі історико-археологічні й етнографічні особливості краю” [5, с. 78]. Завдяки наполегливості педагогів з квітня 1928 р. за рішенням Райвиконкому в Охтирці почалося створення краєзнавчого музею. В організаційній комісії із п'яти осіб – троє були освітянами. Серед них: Оріхів – директор місцевого педагогічного технікуму та викладачі цього закладу – Дідич і Правдюк [5, с. 78].

Організація місцевих музеїв здійснювалася відповідно до “Програми місцевого (повітового, районного) музею”, розробленої М. Біляшівським та П. Тутківським у 1917 р. У цьому документі зазначалося, що найбільш оптимальним видом є так званий комплексний (краєзнавчий) музей, який включав відділи: географічний, природничий, етнографічний, сільськогосподарський, народних промислів, культурно-історичний, мистецтва та бібліотеки. За такою структурою збудовано більшість утворюваних музеїв. Наприклад, заснований у 1920 р. відомим українським краєзнавцем М. Сумцовим музей Слобідської України імені Г. Сковороди у м. Харкові мав три тематичні комплекси: історичний; художній; етнографічний [10, с. 7]. Особливо важливо, що окрема експозиція була присвячена побуту дітей, що відбивало існуючий у тогочасній науці напрям етнографічних досліджень [11, с. 34]. За таким же принципом розгортали свою роботу музейні установи не лише у великих містах, а й в окружних центрах. Так, Роменський окружний музей на 1922 р. мав шість відділів: 1) революційний, 2) природничий, 3) археологічний, 4) мистецтва, 5) етнографічний, 6) виробничий [4, с. 55]. Глухівський окружний краєзнавчий музей створював свою експозицію за відділами: 1) старий Глухів; 2) кімнати панського побуту; 3) фарфор та фаянс, з численною збіркою порцеляни Глухівського заводу в селі Волокитині А. Миклашевського, першої половини XIX ст.; 4) соціально-економічний відділ [3, с. 205].

Протягом 1920-х рр. закладено основи музейної педагогіки. На думку одного із їх розробників Ф. Шміта, краєзнавчий музей має бути єдиною комунікативною системою творця, продуктом його творчості, й людей, що сприймають цей продукт [9, с. 141]. Завдяки поєднанню наукового та емоційно-художнього аспектів, конкретного й абстрактного, музей виступав

важливим засобом адаптування підростаючого покоління до життя. На цих можливостях музеїв наголошувалося у документах народного комісаріату освіти України, зауважуючи, що саме ці заклади “найкраще сприяють дослідженню продуктивних сил для потреб державного, господарчого й культурного будівництва” [13, с. 1].

Краєзнавчі музеї мали розв’язувати й інше освітньо-виховне завдання, деклароване радянською владою, – перенесення уваги з минулого на сучасність, з історико-культурних аспектів на виробничі. Реалізація цих ідей відбувалася за рахунок створення відповідних музейних експозицій. Так, в Охтирському краєзнавчому музеї поруч із археологічною (84 експонати), історичною (картини, документи, фотографії й різні предмети усього – 164 експонати), етнографічною (головним чином вишивки та різьбярство – 32 експонати), були розгорнуті такі експозиції:

- колекція з бджільництва, в тому числі 29 справжніх вуликів (150 експонатів);
- колекція шкідників сільського господарства (97 експонатів);
- скотарство – моделі приміщень, діаграми розвитку (30 експонатів);
- насінництво – колекція насіння культурних рослин (49 експонатів);
- полеводство – досвід сільськогосподарської комуні й окремих господарств (57 експонатів);
- землеустрій (27 експонатів);
- флора – гербарій (250 експонатів);
- громадянська війна на Охтирщині (31 експонат) [5, с. 78].

Свідченням пріоритетності освітньо-виховного напрямку в роботі краєзнавчих музеїв є те, що більшість екскурсій організовувалася саме для учнів загальноосвітніх шкіл. Наприклад, у Лебединському музеї імені Т. Шевченка із жовтня 1925 р. до березня 1926 р. було проведено 32 екскурсії із загальною кількістю екскурсантів 662 чоловіка. Майже половину з них (310 осіб) становила учнівська молодь [2, арк.15].

Працівники Роменського краєзнавчого музею на сторінках місцевої газети “Влада праці” у 1923 р. підтверджували значущість своєї установи в справі освіти тим фактом, що лише за червень місяць з експозиціями ознайомилося більше 1000 учнів. Співробітники музею зазначали: “Пора вже, нарешті, тим, чиї діти з такою цікавістю відвідують музей зрозуміти, що музей – це теж школа, яка навчає навіть неписьменних” [1, с. 3].

Ще одним із доказів того, що просвітня діяльність серед учнів мала пріоритетне значення у роботі краєзнавчих музеїв Лівобережної та Слобідської України було включення до угод про соціалістичне змагання між ними пунктів щодо зміцнення зв’язку із школами [8, с. 68]. Основними напрямками взаємодії школи з краєзнавчими музеями були: “періодичне й систематичне кореспондування з музеєм, виконання окремих завдань його в галузі краєзнавства, контролювання роботи шкільно-краєзнавчих організацій з боку музею, втягнення школи в загальну роботу музею в цьому напрямі, сумісна обробка і видання матеріалів краєзнавчої роботи тощо” [12, с. 15].

Незважаючи на нігілістичне ставлення радянської влади до надбань попередників, краєзнавчі музеї робили суттєвий внесок у виховання у молоді шанобливого ставлення до історико-культурної спадщини. Наприклад, співробітники Харківського музею Слобідської України імені Г. Скороди намагалися у своїх експозиціях відображати “українське народне життя, насамперед місцеве, в усіх відображеннях його різноманітних галузей” [10, с. 5]. На вимогу Сумського та Лебединського краєзнавчих музеїв у 1926 р. було оголошено заповідником частину степу, що належала Михайлівському кінному заводу. Музеї підкреслювали наукове, освітнє та історичне значення цього природного заповідника, який вивчали видатні дослідники, зокрема професор В. Талієв [2, с. 27].

Через співпрацю з музейними установами учні активно залучалися до процесу збирання та збереження пам'яток минулого. Наприклад, школярі та педагоги с. Оболоні, Конотопської округи, що розташовувалося на р. Десні, передали велику кількість кісток мамонта та інших вимерлих тварин (знайдених під час весняних повеней) до Конотопського окружного музею та Сосницького музею [7, с. 59–60]. Роменський окружний музей проводив систематичне обслідування археологічних пам'яток (могильників, городищ) та геологічних особливостей місцевості. До цих заходів завжди залучалися й учні. Так, улітку 1927 р. була проведена експедиція з метою дослідження Верхнього Посулля. До складу експедиції увійшли завідувач музею М. Семенчик, лаборант музею В. Грищук, члени колегії музею філолог І. Гамон, юрист-історик С. Козлов, два учня профтехшколи. Під час подорожі було досліджено (зроблено топографічні плани, обміри, описи, фотознімки) такі археологічні групи: 1) Оксютенська – 82 могили, 2) Пустовійтівська – 136, 3) В. Будківська – 36, 4) Вовківська – 73 та городище в с. Костянтинові. Збирався також етнографічний матеріал, інформація щодо історії сіл, вивчались старі будівлі [4, с. 56].

Завдяки співпраці Лебединського краєзнавчого музею та шкіл округи було зібрано відомості про пам'ятки матеріальної культури краю. Складений список включав 20 найменувань, у тому числі опис тринадцяти церковних споруд у м. Лебедині та сусідніх селах (переважно кінця XVIII ст.); чотири городища стародавніх жителів краю; могильник біля с. Михайлівки; будинок боярині Сучкової в м. Лебедині; могила “гетьманців” поблизу м. Лебедина, де були поховані до 900 чоловік прихильників І. Мазепи, замучених Меншиковим за наказом Петра I [2, с. 25–26].

Така співпраця краєзнавчих музеїв та шкіл сприяла значному збільшенню музейних фондів. Наприклад, кількість експонатів Ізюмського музею зросла з 1039 у 1921 р. до 28122 у 1929 р. [8, с. 70]. Переважна більшість експонатів належала до відділів природи, археології та історико-революційного [8, с. 68].

На жаль, у 1930-ті рр. тісна співпраця краєзнавчих музеїв та навчальних закладів була перервана. Однією із причин цього стало перепідпорядкування музейних закладів. Згідно з постановою Ради Народних комісарів

УРСР, ці установи виводилися з відання органів народної освіти і передавалися під патронат обласних управлінь у справах мистецтв. Зокрема, у квітні 1936 р. така доля спіткала Полтавський, Сумський, Лебединський краєзнавчі музеї [6, с. 2]. Це привело до зміни пріоритетів у роботі краєзнавчих музеїв, зокрема відійшла на задній план і освітньо-виховна робота з учнями.

Висновки. Отже, впродовж 1920-х рр. на хвилі національно-культурного відродження на Лівобережній та Слобідській Україні розпочався процес формування мережі державних краєзнавчих музеїв. У їх створенні активну участь брали місцеві педагоги, забезпечуючи систематичну співпрацю між школою і краєзнавчими музеями. Відповідно до окреслених радянською владою завдань, головним освітнім імперативом для краєзнавчих музеїв було надання учням знань про сучасне суспільство та виробництво. Заради цього створювалися відповідні музейні експозиції, з якими ознайомлювалася велика кількість школярів.

Краєзнавчі музеї робили суттєвий внесок у виховання молоді. Залучаючи школярів до процесу збирання та збереження пам'яток минулого, ці установи прищеплювали дітям почуття шанобливого ставлення до історико-культурної спадщини.

Список використаної літератури

1. В окружному музеї // Влада праці. – 1923. – № 576. – С. 3.
2. Держархів Сумської області. – Ф. Р-33. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 14–15, 25–27.
3. Держархів Сумської області. – Ф. Р-2322. – Оп. 2. – Спр. 98. – Арк. 203–205.
4. Життя краєзнавчих організацій // Краєзнавство. – 1928. – № 2–3. – С. 53–56.
5. Життя краєзнавчих організацій // Краєзнавство. – 1928. – № 6–10. – С. 69–82.
6. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-селянського уряду УРСР. – Київ : Вид. ЦВК УРСР, 1937. – № 16. – 4 с.
7. З краєзнавчого життя // Краєзнавство. – 1929. – № 1–2. – С. 59–62.
8. З краєзнавчого життя // Краєзнавство. – 1930. – № 1–5. – С. 65–72.
9. Маньковська Р. Музеологія як наукова галузь: сучасний дискурс та проблема теоретичного інтегрування / Р. Маньковська // Краєзнавство. – 2009. – № 3–4. – С. 137–144.
10. Музей Слобідської України : бюлетень. – Харків : Червоний друк, 1925. – Ч. 1. – 36 с.
11. Парахіна М. Б. Внесок наукових товариств при ВУАН у розвиток етнологічних досліджень у 20-ті – на початку 30-х рр. ХХ ст. / М. Б. Парахіна // Український історичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 32–41.
12. Росіянин. Краєзнавство і школа / Росіянин // Радянська школа. – 1928. – № 10. – С. 12–16.
13. Центральний державний архів вищих органів державної влади і управління України. – Ф. Р-166. – Оп. 6. – Спр. 2281. – Арк. 1.
14. Центральний державний архів вищих органів державної влади і управління України. – Ф. 5116. – Оп. 19. – Спр. 160. – Арк. 3, 34, 128.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2014.

Бугрий В. С. Учебно-воспитательная деятельность краеведческих музеев Левобережной и Слободской Украины в 20-е гг. ХХ ст.

В статье проанализирована учебно-воспитательная деятельность краеведческих музеев Левобережной и Слободской Украины в 20-е гг. ХХ ст., направленная на предоставление знаний учащимся общеобразовательных учебных заведений и форми-

рование у них системы ценностей. Установлено, что исходя из определенных советской властью задач, главным образовательным императивом для краеведческих музеев было ознакомление школьников с современностью. Привлечение школьников к процессу сбора и сохранения достопримечательностей прошлого – это существенный вклад в воспитание молодежи, прививание детям чувства уважительного отношения к историко-культурному наследию.

Ключевые слова: *краеведческие музеи, общеобразовательная школа, образовательно-воспитательная деятельность, Левобережная и Слободская Украина.*

Bugrii V. There is Educational and Educator Activity of Regional Museums of Left-Bank and Suburb Ukraine in 20th XX century

Research is sanctified to the analysis of educationally-educator activity of regional museums of Left-bank and Suburb Ukraine in 20th XX of the century sent to the receipt of knowledge and forming of the system of values for the students of general educational establishments. It is set that national and cultural revival that overcame Ukraine in 20th XX of century assisted the intensive increase of museum network. The Allukrainian committee of guard of sights of art and antiquity was created in Ukraine, that had to occupy, including, and by development of museum business. On initiative local communities museum establishments were created practically on all cities of Left-bank Ukraine. In creation of museums an active role was played by teachers. They were not only the initiators of their founding but also provided a systematic collaboration between school and regional museums.

Organization of local museums was built in accordance with the “Program”, worked out in 1917 In this document marked, that the most optimal kind is the so-called complex (regional) museum that included departments: geographical, natural, ethnographic, agricultural, folk trades, cultural and historical, arts and libraries. After such structure built the most formed museums.

Due to combination of scientific and emotionally-artistic aspects, concrete and abstract, a museum was considered the important means of adaptation of rising generation to the dominating economy, culture and ideology. Regional museums had to decide and other educationally-educator task declared soviet power is transference of spotlight from the past on contemporaneity, from cultural aspects on productive. Realization of these ideas took place due to creation of corresponding museum displays. The certificate of priority of educationally-educator direction in-process regional museums that most excursions got organized exactly for the students of general schools is.

Regional museums did a substantial contribution to education for the young people of valid attitude toward cultural heritage. Through a collaboration with museum establishments students were actively attached to the process of collection and maintenance of sights of the past. Such collaboration of regional museums and schools assisted the considerable increase of museum funds.

Unfortunately, in 1930th the close collaboration of regional museums and educational establishments was interrupted. Assisted it and Decisions of Advice of the Folk commissars of Ukraine about the transmission of regional museums from knowing of organs of folk education to the regional managements in matters of arts.

Key words: *regional museums, general school, educationally-educator activity, Left-bank and Suburb Ukraine.*